

GİYİM KUŞAM KONULU TATAR TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNİN PARALELLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ * Sedanur KARCI **

Öz: Atasözleri tecrübe ve deneyimlere dayanan, yol gösterici ve öğretici kalıplaşmış sözlerdir. Atasözünü atasözü yapan bazı araçlar vardır. Bunlara “atasözü yapma araçları” denebilir. Bu çalışmada atasözü yapma araçlarından “paralellik” üzerinde durulmuştur. Çalışmanın örneklem alanı 79 adet paralel Tatar atasözünden oluşmaktadır. Bu atasözleri Huciahmet Mehmütov’un *Tatar Halık İcatı (Mekaller hem Eytemner)* eserinde yer alan giyim kuşam konulu 315 atasözünün taranıp paralel olanların tespit edilmesiyle elde edilmiştir. Mac Coinnigh’in “Atasözü İşaretleyicileri” başlığında ele aldığı 4 atasözü yapma aracından biri olan paralellik bu çalışmada Mac Coinnigh’in yapısal inceleme şablonundan hareketle tarafımızdan önerilen tasnife göre iki ayrı aşamada incelenmiştir. İlk inceleme aşamasında, tespit etmiş olduğumuz 79 atasözünün bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumları incelenmiştir. İkinci aşamada ise aynı 79 atasözü pekiştirilmiş paralellik yönünden ele alınmıştır. Pekiştirilmiş paralellik bölümü yineleme ile paralellik, eksiltim ile paralellik, eş veya zıt anlam ile paralellik ve ters yerleştirme ile paralellik olmak üzere dört tipten oluşmaktadır. Örneklem alanındaki atasözlerinin bu dört paralellik oluşturma tipinden hangilerini karşıladığı tespit edilmiş ve sonuçlar hem sözel olarak ifade edilmiş hem de tablolar ile gösterilmiştir. İnceleme sonucunda örneklem alanımızdaki 79 adet paralel atasözünden 78’sinin (%98.73) bağlaçsız, 1’inin (%1,26) bağlaçlı koordinasyon tipinde olduğu gözlenmiştir. Atasözleri pekiştirilmiş paralellik bağlamında incelendiğinde yineleme ile paralellik 79 atasözünden 48’inde (%60,75), eksiltim ile paralellik 8’inde (%10,12), eş veya zıt anlam ile paralellik 9’unda (%11,39), ters yerleştirme ile paralellik 2’sinde (%2,53) tespit edilmiştir. Bir atasözünde birden fazla pekiştirme tipi görülebildiği için burada oranlar %100’e tamamlanamamaktadır. Her bir paralellik tipi kendi başlığı altında açıklanmış ve örneklenmiştir. Belirlenen 79 adet atasözü örnekleme yapılırken hiçbir atasözü göz ardı ya da tekrar edilmeyecek şekilde konumlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tatar Türkçesi, Paralelizm, Atasözü, Giyim-Kuşam Kültürü.

A PARALLELİSM BASED ANALYSIS OF TATARİAN PROVERBS OF CLOTHES

Abstract: Proverbs are fixed phrases that are based on society’s collective experience. There are a few tools to form a proverb, called ‘proverb making tools’. This study dwells on the specific tool known as parallelism. We used 79 parallel Tatarian proverbs as the sampling set of the study. These proverbs were obtained after a survey of the 315 proverbs about clothes in Huciahmet Mehmütov’s book titled *Tatar Halık İcadı (Mekaller hem Eytemner)*. Parallelism, one of the four proverb making tools mentioned in Mac Coinnigh’s paper, was examined in two phases depending on Mac Coinnigh’s structural examination table. In the first phase, 79 proverbs were examined depending on whether they are syndetic or asyndetic. In the second phase, they have been examined with respect to reinforced parallelism. Reinforced parallelism has four subtypes. These are parallelism with repetition, parallelism with ellipsis, parallelism with synonymy or antonymy and parallelism with clefting. We calculated the percentage of each tool and described the ratios both verbally and with figures. 78 of 79 (98.73%) of the proverbs were asyndetic while 1 (1,26%) was syndetic. In terms of reinforced parallelism, 48 (60,75%) were formed with repetition while 8 (10,12%) were formed with ellipsis. The number of parallelisms with synonymies was

* “Giyim-Kuşam Konulu Tatar Türkçesi Atasözleri Üzerine Yapısal Bir İnceleme” başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0001-9932-2883, sedanurkarci@gmail.com,

9 (11,39%) and the number of parallelisms with clefting was 2 (2,53%). Since a proverb may have multiple tools, the percentages exceed 100. Each type of parallelism was described and exemplified in a dedicated section. Examples were picked in such a way that no proverb was neglected or mentioned twice.

Keywords: Tatarian Turkish, Parallelism, Proverb, Clothing Culture.

Giriş

Toplumların yüzyıllar boyunca edindikleri tecrübelerinin birer çıkarımı olarak ortaya çıkan atasözleri, ulusların değerlerini yansıtan ve geçmişlerine ışık tutan, öğretici nitelikteki kalıp sözlerdir (Aksoy 2019: 15). Bu kalıplaşmış ifadeler sözlü gelenek vasıtasıyla nesilden nesile aktarılmaktadır (Oy 1991: 44).

Nekiy İsenbet, atasözlerinin yol gösterici olduklarını; öğretici oldukları kadar ahenkli ve ritmik oluşları ile birer sanat eseri de olduklarını ve dilin zenginliğini gözler önüne serdiklerini; toplumların kültürlerine, tarihlerine, yaşam tarzlarına, olaylara bakış açılarına, karakterlerine ışık tuttuklarını belirtmektedir (2003: 96). Elçin ise atasözlerinin benzetme, mecaz, kinaye, tezat gibi birçok söz sanatından yararlanılarak söylendiğini ifade etmektedir (1997: 421). Söz sanatları atasözlerinde sıklıkla kullanılarak anlatımın daha etkili, kısa ve öz olması sağlanmıştır. Atasözleri kalıplaşmış oldukları için hiçbir sözcüğü ya da hiçbir sentaktik bileşeni değiştirilemeyen, milletlere has milli ürünlerdir (Albayrak 2009: 13-14). Soykut da atasözlerinin değiştirilemeyeceğini “*Atasözlerinin; atalarımızın dilinden sâdır olup zamanımıza kadar intikal etmiş, birçok tecrübe ve gözlem sonucunda bir karara varılarak hüküm hâlinde ve en veciz bir şekilde ifadelendirilmiş, kelimelerini ve kelime yerlerinin değiştirilmesi câiz olmayan öğüt, görgü, kanaat ve inanışlar olduğu, bundan önceki bahislerin incelenmesinden anlaşılmıştır*” cümleleriyle ifade etmiştir (1974: 57).

Keskin bir zekânın ürünü olan ve düşüncenin değerini arttıran atasözleri Türk dünyasının her yerinde yaygındır. Herhangi bir fikri doğrulamak ya da eleştirmek için en uygun araç, tecrübelerin birer çıkarımı olan ve geçerliliği tüm toplumca kabul edilen atasözleridir (Çobanoğlu 2020: 7).

Türkiye Türkçesindeki atasözü teriminin Tatar Türkçesindeki karşılığı Arapçadan geçmiş olan *mekal* sözcüğüdür (bk. TTAS II 1979: 418; Öner 2009: 190). Mehmütov *mekalin* halk edebiyatı araştırmacıları ve dilbilimciler tarafından iki farklı şekilde kabul edildiğini söylemektedir. Halk edebiyatı araştırmacılarına göre *mekal* bir halk hikmeti iken, dilbilimcilere göre bir dil birimidir (Mehmütov 1987: 7).

Bu çalışma Huciahmet Mehmütov'un *Tatar Halık İcatı (Mekaller hem Eytemner)* eserinde yer alan giyim kuşam konulu paralellik arz eden 79 adet Tatar atasözü çerçevesinde ele alınmaktadır.

Çalışmanın örneklem alanı belirlenirken *Tatar Halık İcatı (Mekaller hem Eytemner)* isimli eserde giyim kuşam başlığı taranmış ve bu temadaki atasözleri içinde paralel olanlar belirlenmiştir. Belirlenen atasözleri aşağıda ayrıntılı şekilde açıklanan Mac Coinnigh'in yapısal inceleme şablonundan yola çıkılarak tarafımızdan önerilen tasnife göre iki bağlamda incelenmektedir. Öncelikle tüm atasözleri bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumlarına göre incelenmiştir. Daha sonra tüm atasözleri pekiştirme yönünden ele alınmıştır. Bu aşamada atasözlerinin yineleme, eksiltim, eş veya zıt anlam (semantik paralellik) ve ters yerleştirme ile paralellik oluşturma durumlarından hangilerini karşıladığı tespit edilmiştir. 79 adet paralel atasözü bu kategoriler altında örnek gösterilirken söz konusu örnekler hiçbir atasözü tekrar ya da gözardı edilmeyecek şekilde yerleştirilmiştir.

1. Tatar Giyim Kuşam Kültürü

Giyim kuşam kültürü, milletler için önemli geleneksel değerlerdendir. Toplumun yaşadığı coğrafi şartlara, iklime, yaşam standartlarına göre kullandıkları kıyafet ve aksesuarların tamamı giyim kuşam kültürünü meydana getirmektedir. Kazan Tatarlarının kıyafetleri de Tatarların yaşadıkları bölgenin iklim koşulları, toplumun refah düzeyi, Tatarların dinî inancı, gibi konularda fikir vermektedir (Yılmaz 2020: 252).

Dört mevsimi de yaşayan Tatarların giyim kuşam kültürü yaşadıkları mevsim çeşitliliğiyle de doğru orantılı olarak oldukça zengindir. Eski Bulgar Devleti, Altın Orda ve Kazan Hanlığı devirleri boyunca çuha ve keten yetiştiriciliği ile uğraşan Tatarlar, eskiden köylerde neredeyse her evde dokuma tezgahı olmasının da etkisiyle dokumacılıkta ilerlemişlerdir. Çeşitli ülkelerle ticari ilişkilerde bulunan Tatarlar bu ticari faaliyetler sırasında kürk, kaşmir, Çin ipeği, İran barması gibi kumaşlar temin edip kıyafet yapımında kullanmaya başlamışlardır. Kumaşlar haricinde süsleme yapmak için de altın ve gümüş iplikler, kordonlar getirilmiştir ve bu tür kumaşlar ve iplerden yapılan kıyafetler genellikle zengin kesime hitap etmiştir. Köylüler ise evde dokudukları kumaşlardan ve daha ucuz ipliklerden kıyafet dikmişlerdir. Tatar giyim kuşam kültürü deri mozaığı, süsleme sanatı, dokuma sanatı gibi birçok sanat dalını da içerisinde barındırmaktadır. Kıyafetler el ile dikilirken Tatarlar 20. yüzyılın başlarında dikiş makineleri ile tanışmıştır. 1930'lardan itibaren Tatarların giyim kuşam kültürü değişikliğe uğramış ve milli giyim kuşam unsurları kullanımdan düşmüştür. Fakat milli giyim kuşam kültürü milli miras olarak yaşatılmaktadır (Zaripova Çetin 2008: 73).

Bu giyim kuşam kültürünün izlerinin saklandığı başka bir yer ise atasözleridir. Bugün kullanılmayan *başmak, bürük, cilen, çabata, çikmen, çitık, itık, kalfak, keviş, yawlık* gibi kıyafetler atasözlerinde birer sözlükbirim olarak yaşamaktadır.

2. Atasözlerinde Paralellik Nedir?

Paremiyologlar (atasözü uzmanları) dünya dillerinden derlenen pek çok atasözü üzerinden onların kimi ortak sentaktik veya stilistik yönere sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Mieder'e göre atasözleri şu stilistik işaretlere sahiptirler: *aliterasyon, paralellik, kafiye, eksiltim (ellipsis), mübalağa, tezat (paradox), teşhis, metafor* (2004: 7-8). Buna ilaveten, Silvermann-Weinreich'in zikrettiği *ironi, keskin zıtlık ve şaşırtıcı kıyaslama* da vardır (Arora 1984: 13). Yapısal unsurlar; en evrensel ve kolaylıkla teşhis edilebilen atasözü olma işaretleri arasında olup geleneksel sabit formülü ve atasözlerinde görülen birtakım sentaktik aracı (paralellik, parataksis, ters söz dizimi) dünya dillerinde yüksek sıklıkla öne çıkarılırlar (Mac Coinnigh 2014: 112-113).

Atasözlerinde öne çıkan stilistik unsurlar üzerine yapılan dil çalışmaları -yapısal ve semantik olarak- paralellik'in atasözlerinin bünyesinde bulunan en önemli ve en sık görülen araçlardan biri olduğunu ortaya koymuştur (Mac Coinnigh 2014: 122). Atasözü çalışmaları bağlamında, yapısal veya sentaktik paralellik; bir metnin bölümleri arasındaki yapısal simetriyi içeren, vurgulama ve öne çıkarma amacı güden belagat aracıdır (Mac Coinnigh 2012: 8). Rothstein'a göre paralellik atasözlerinde üç temel işlevi yerine getirir: 1) Atasözünü simetrik bir sırada düzenlemeye yarayan estetik işlev, 2) Sentaktik sıralılık sayesinde benzerliği ve karşılaştırmayı düşündüren semantik işlev, 3) Atasözünün unsurlarını ayrılmaz bir bütün olarak birleştirmeye yardım eden bir tür kristalizasyon (1968: 269).

Mac Coinnigh'e göre paralellik iki temel yöntemle yapılır: *bağlaçlı koordinasyon (syndetic coordination)* ve *bağlaçsız koordinasyon (asyndetic coordination)* (2012: 8; 2014: 122). Anlaşılacağı üzere ilkinde Türkçeden örnek verecek olursak *ve, veya, fakat* vb. bağlaçlar mevcutken diğerinde bunların yokluğu söz konusudur. Bağlaçsız koordinasyon tipinde paralellik, bağlanan iki kısmın unsurları arasında bir benzerlik veya kıyas ilişkisi düşündürecek şekilde koordine edilmesiyle sağlanır (Mac Coinnigh 2012: 8; 2014: 122).

Sentaktik paralellik, benzerlik ve kıyas derecesini artırarak katkıda bulunan diğer yapısal özellikler de mevcuttur. Bunlardan ilki sentaktik yinelememin katı bir örneği olan *dilbigisel paralellik*'tir. Buna göre birbirini takip eden ikili yapının her iki kısmı da dilbilgisel kategori olarak tekrarlanır. Bu, bir sıfat tamlaması şeklindeki söz öbekleri (ör. *Andere Länder,*

andere Sitten. “Başka ülkeler, başka adetler” veya özne+yüklem (ör. *Бог дал, Бог и взял*. “Allah verdi, Allah aldı.”) biçimindeki kısa tiplerde oldukça yaygındır (Mac Coinnigh 2014: 123).

Sentaktik paralellikle ilişkilendirilen bir başka özellik de ortada eksiltim (*medial ellipsis*) veya boş bırakma (*gapping*)’dır. Bu, ikili bir yapının ikinci kısmında sözlük birimsel bir unsurun -özellikle yükleme tekabül eden- düşürülmesidir. Bu tür atasözlerinde ima ilk kısımdaki unsurdan çok açık bir şekilde anlaşıldığı için ikinci kısımda fazlalık hâline gelir (Mac Coinnigh 2014: 124).

Eksiltim konuşurken ya da okurken zaman kaybını önlemek, dinleyen ya da okuyan kişinin dikkatini uzun cümlelerle dağıtmamak, anlatımın akıcı olmasını sağlamak gibi amaçlarla yapılmaktadır. Eksiltilebilir unsur konuşucu ya da yazar tarafından önceki cümlelerde genellikle açıkça söylendiğinden ya da yazıldığından, eksiltilebilir cümlelerde eksik unsurun tahmin edilebilirliği ve cümlede eksik kısmın tamamlanabilirliği yüksektir (Yavuz 2020: 170).

Semantik paralellik de sentaktik paralellığe sıkı sıkıya bağlı bir özelliktir. Bu paralellikte paralel unsurların anlamları eş veya zıt anlamla semantik bir ilişki sergilerler (Mac Coinnigh 2014: 124).

Mac Coinnigh’den elde edilen bilgilere göre inceleme çerçevesindeki atasözlerini aşağıdaki gibi bir kategorizasyon içinde değerlendireceğiz:

1. Paralellik

1.1. Bağlaçlı Koordinasyon

1.2. Bağlaçsız Koordinasyon

2. Pekiştirilmiş Paralellik

2.1. Yineleme İle (Dilbilgisel Paralellik)

2.2. Eksiltim İle

2.3. Eş veya Zıt Anlam İle (Semantik Paralellik)

2.4. Ters Yerleştirme İle

3. İnceleme

3.1. Paralellik

İki aşamada incelenen paralelliğin ilk aşamasında atasözleri bağlaçlı koordinasyon ve bağlaçsız koordinasyon olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Tablo 1. Bağlaçlı Koordinasyon-Bağlaçsız Koordinasyon Tablosu

Koordinasyon tipi	Sıklık	Yüzde
Bağlaçlı Koordinasyon	1	%1,26
Bağlaçsız Koordinasyon	78	%98,73

79 adet Tatar Türkçesi paralel atasözünden sadece 1 tanesinde bağlaçlı koordinasyon tespit edilmiş olup 78 atasözünün bağlaçsız koordinasyon ile kurulduğu görülmüştür. Yani örneklem alanımızdaki paralel atasözlerinin %98,71'i bağlaçsız koordinasyon ile kurulmuş atasözleridir.

Tablo 2. Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Bağlaçlı Koordinasyon-Bağlaçsız Koordinasyon Tablosu

Syntactic parallelism	Frequency	Percentage (%)
Syndectic coordination	0	0
Asyndectic coordination	42	100

Kaynak: Kaptanoğlu (2019: 84)

Kaptanoğlu'nun *A Structural and Stylistic Analysis of Turkish Proverbs* isimli yüksek lisans tezinin bir bölümünde atasözlerinde paralellik ele alınmaktadır. Bu çalışmada 42 adet Türkiye Türkçesi paralel atasözü bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumlarına göre incelenmiş ve Tablo 2.'de görüldüğü üzere 42 adet atasözünün tamamının bağlaçsız koordinasyon ile kurulduğu tespit edilmiştir (2019: 84). Kaptanoğlu'nun tezindeki bu bulgu ile çalışmamızın bulgularının örtüştüğü görülmektedir. Tatar Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde atasözlerinin tamamına yakın bir bölümünün bağlaçsız koordinasyon ile kurulduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle Tatar Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde atasözlerinin bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumlarının paralellik gösterdiği söylenebilir.

3.1.1. Bağlaçlı Koordinasyon

Çalışmanın örneklem alanını oluşturan 79 adet atasözünden yalnızca 1 tanesinde bağlaçlı koordinasyon örneğine rastlanmıştır. Bu atasözü örnek (1)'de verilmiştir. Bağlaçlı koordinasyon ile kurulan tek atasözünde kullanılan bağlaç *de* bağlacıdır.

(1) *Kiyimñ kür de helñ kür.*

“Giyimine bak da halini anla.”

3.1.2. Bağlaçsız Koordinasyon

Giyim kuşam konulu Tatar Türkçesi atasözlerinden 79 tanesinde paralellik tespit edilmiş olup bu atasözlerinden 78 tanesinin bağlaçsız koordinasyon ile kurulduğu tespit edilmiştir. Bazı örnekleri aşağıda verilmiştir:

(2) *Asıl azmas, atlas tuzmas.*

“Asil insan bozulmaz, atlas kumaş eskimez.”

(3) *Tıgüçinñ tunı yırtık, baltaçınıñ üyi tişik.*

“Terzinin kıyafeti yırtık, dülgerin evi delik.”

(4) *Tukmağıñ kayda, sukmağıñ şunda.*

“Tokmağın neredeyse, yolun oradadır.”

(5) *İne kaya — cıp şunda.*

“İğne neredeyse, ip oradadır.”

(6) *Kindir stanı kiyındire, çüplemñ küznñ şıyındire.*

“Kendir makinesi giydirir, süslü dokuması göze hoş gelir.”

(7) *Kabası kayda, ũrçığı şunda.*

“Çıkrığı neredeyse, ağırşığı oradadır.”

(8) *Bizengen bit — bizek, bizene bilmeseñ — tizek.*

“Makyaj yapılmış yüz süstür, makyaj yapamazsan tezek.”

(9) *Kiyim tuzsın, ten tüzsin.*

“Giyim eskisin, beden dayansın.”

(10) *Küyezniñ kuli citmes, nazlınıñ işi bitmes.*

“Süslünün eli işe gitmez, nazlının işi bitmez.”

(11) *ũs — nur, tamak — gür.*

“Üst-baş ışık, boğaz mezar.”

(12) *ũske kiygen kürine, tamakka kitken kürinmiy.*

“Üste giyilen görünüyor, boğaza giden görünmüyor.”

(13) *ũziñ nindi — küzgi şundi.*

“Sen nasılsan ayna da öyledir.”

(14) *Ütkende aşā, kilışkende kiy.*

“Vakit geçince ye, yakışınca giy.”

(15) *Açkan yabar, yırtkan yamar.*

“Açan kapatır, yırtan yamar.”

(16) *Yalasañ tuyarsıñ, yamasañ kiyersıñ.*

“Yalasan doyersin, yamasan giyersin.”

(17) *İki tirek bir tüpte, altmış tüyme bir cınte.*

“İki kavak bir kökte, altmış düğme bir yende.”

(18) *Kise say — kul kıska.*

“Cep sığ, kol kısa.”

(19) *Kiseñ takır — süzñ bakır.*

“Cebin tamtakır, sözün bakır.”

(20) *Kuyındağı — yuldağı, kisedeğı — kuldağı.*

“Koynundaki yoldaki, cebindeki eldeki.”

(21) *İki sıñar — bir kiyim.*

“İki çift, bir giysi.”

(22) *İtikçiniñ itigı sütik, timirçiniñ baltası kitik.*

“Çizmecinin çizmesi sökük, demircinin baltası gedik.”

(23) *Aşagan kürinmiy, kiygen kürine.*

“Yediğin (yenen) görünmez, giydiğin (giyilen) görünür.”

(24) *Tikkenni sütersıñ, kiskenni nişlersıñ.*

“Diktiğini sökersin, kestiğini ne yaparsın.”

3.2. Pekiştirilmiş Paralellik

İncelemenin ikinci aşamasında atasözleri pekiştirilmiş paralellik bağlamında incelenmiştir. Pekiştirilmiş paralellik dört tipte ele alınmıştır. Tabloda bu dört tipin kullanım sıklığı ve örneklem alanındaki oranı belirtilmiştir.

Tablo 3. Pekiştirilmiş Paralellik Tipleri

Pekiştirilmiş Paralellik Tipi	Sıklık	Yüzde
Yineleme ile Paralellik	48	%60,75
Eksiltim ile Paralellik	8	%10,12
Eş veya Zıt Anlam ile Paralellik	9	%11,39
Ters Yerleştirme ile Paralellik	2	%2,53

3.2.1. Yineleme ile Paralellik (Dilbilgisel Paralellik)

79 adet paralel atasözünden 48 tanesinde yineleme tespit edilmiştir. Aşağıda verilen 35 örnekte (25'ten 60'a kadar) sadece yineleme ile meydana gelmiş paralellik örnekleri görülmektedir. Kalan 12 atasözü hem yineleme ile paralellik kategorisi hem de başka kategoriler için örnek teşkil ettiğinden diğer bölümlerde verilmiştir. Böylelikle 75 atasözünün hepsi tekrara düşmeden ya da herhangi bir atasözü göz ardı edilmeden gösterilmiştir.

(25) *Büz — külmek bulır, süz — imgek bulır.*

“Bez, gömlek olur; söz, başına bela olur.”

(26) *Büzçü bilgenin tukıy, mulla bilgenin ukıy.*

“Terzi bildiğini dokur, molla bildiğini okur.”

(27) *Kilgen cirı kilep cıbıdey, kilmegen cirı kilı sabıday.*

“Geldiği yer çile ipi gibi, gelmediği yer havan tokmağı gibi.”

(28) *İneden ine tuwa, şüşliden şüşli tuwa.*

“İğneden iğne doğar, tığdan tığ doğar.”

(29) *İnesiz cüy bulmas, tirisiz yün bulmas.*

“İğnesiz dikiş olmaz, derisiz yün olmaz.”

(30) *Cüyçiden cıp sürama, timirçiden timir sürama.*

“Terziden ip demirciden demir isteme.”

(31) *Ağaç kürki — yafraq, edem kürki — çüprek.*

“Ağacın güzelliği yaprak, insanın güzelliği gömlek.”

(32) *Altın sırğa külaknı uyar, altın itik ayaknı uyar.*

“Altın küpe kulağı oyar, altın çizme ayağı oyar.”

(33) *Kazanına küre uçagı, biline küre kuşagı.*

“Kazanına göre ocağı, beline göre kuşağı.”

(34) *Kirlenmeslik ak bulmas, sürinmeslik at bulmas.*

“Kirlenmeyen bir beyaz olmaz, sürülmeyen bir at olmaz.”

(35) *Kişi kiyimni kırçen, kişi atı tirçen.*

“İnsanın giysisi kirlenmeye insanın atı terlemeye yatkındır.”

(36) *Kiyim matur ite, at batır ite.*

“Giysi güzelleştirir, at yiğitleştirir.”

(37) *Su kiter, taş kalır; sürme kiter, kaş kalır.*

“Su gider taş kalır, sürme gider kaş kalır.”

(38) *Kılangan kızıl kiyer, yarangan yeşil kiyer.*

“İş yapıyor gibi görünen kırmızı giyer, iş yapan yeşil giyer.”

(39) *Yağsı sıynı kişige kuy, yağsı kiyimni üzin kiy.*

“İyi ikramı misafire yap, iyi giysiyi kendin giy.”

(40) *Üyligi yuk kişiligin kiyer, kişiligi yuk kişinikın kiyer.*

“Evde giyeceği olmayan dışarlığını giyer, dışarlığı olmayan başkasının elbisesini giyer.”

(41) *Birewniñ iskisi — birewniñ kışkısı.*

“Birinin eskisi, birinin/diğerinin kışlığı.”

(42) *Yırtık sütikten küler, tişik ikisinnen de küler.*

“Yırtık söküğe güler, delik ikisine de güler.”

(43) *Her yırtıkka yamaw bar, her sütikke siltaw bar.*

“Her yırtığa yama var, her söküğe bahane var.”

(44) *Asıl tıyme zur bulmıy, anı takkan ħur bulmıy.*

“Güzel düğme büyük olmaz, onu takan mahcup olmaz.”

(45) *At yaşısı — ala ayak, tun yaşısı — tülkü ayak.*

“Atın iyisi ala ayak, kürkün iyisi tilki ayak.”

(46) *Açlıktan zapas ünıñ bulsın, salkınnan zapas tunıñ bulsın.*

“Açlığa karşı yedek unun olsun, soğuğa karşı yedek kürkün olsun.”

(47) *Bakasız kül bulmas, yakasız tun bulmas.*

“Kurbağasız göl olmaz, yakasız kürk olmaz.”

(48) *Birewlerinñ iki tun, birewlerinñ itı tun.*

“Birilerinin iki kürk, birilerinin eti kürk.”

(49) *Bişmet kiygen bişni bilse, tun kiygen tugızını bilır.*

“Bişmet giyen beşini biliyorsa, kürk giyen dokuzunu bilir.”

(50) *Kiten külmek kiştede, kindır külmek kirtede.*

“Keten gömlek rafta, kendir gömlek çitte.”

(51) *Kırık katlı çikmenñ bulgançı kırık tülkü tunıñ bulsın.*

“Kırk katlı palton olacağına, kırk tüylü kürkün olsun.”

(52) *Tun kiygen tunğan, çikmen kiygen unğan.*

“Kaban giyen donmuş, palto giyen onmuş.”

(53) *Başıñnı bürıklı yŭrt, bürıknı kürıklı yŭrt.*

“Başını börklü tut, börkünü kürklü tut.”

(54) *Kırma bürık — baş kürkı, kŭmıŭ yŭzık — kul kürkı.*

“Kırma börk baş güzelliği, gümüş yüzük el güzelliği.”

(55) *Başmak balçıksız bulmas, arpa kılçıksız bulmas.*

“Başmak balçıksız olmaz, arpa kılçıksız olmaz.”

(56) *İtiği yaman türge çıga almy, ciñi yaman aŭ içe almy.*

“Çizmesi kötü olan baş köşeye geçemez, (giysisinin) kolu kötü olan yemek yiyemez.”

(57) *İtik alsan — kuniçi kala, it alsan — burıçı kala.*

“Çizme alsan konçu kalır, et alsan borcu kalır.”

(58) *Çitiđidir ũç tenke, çigiŭsidir biŭ tenke.*

“Çediđidir üç para, nakıŭsıdır beŭ para.”

(59) *İynesiz¹ tŭrıp bula, İnesiz tŭrıp bulmy.*

“Annesiz olur, iğnesiz olmaz.”

(60) *Cidı kat ũlçe, bır kat kis.*

“Yedi kere ölç, bir kere kes.”

3.2.2. Eksiltim ile Paralellik

79 adet paralel atasözünden 8 tanesinde eksiltim tespit edilmiştir. Bu örnekler aynı zamanda yineleme için de örnek teşkil edebilirler. Fakat bu bölümde sadece eksiltim yolu ile paralellik oluşturma özellikleri incelenecektir. Atasözlerinde eksiltilen unsurlar “(…)” ile işaretlenmiştir. (61)’de atasözünün ikinci cümlesinde yer alan *zinnetı* yüklemının ilk cümlede eksiltildiği görölmektedir. (62)’de birinci cümlede yer alan *buldı* yüklemının ikinci cümlede eksiltildiği görölmektedir. (63)’te ikinci cümledeki yüklem *bulsın*, ilk cümlede eksiltilmiştir.

¹ Bu atasözündeki “iyne” sözcüğü için dipnotta “anne” açıklaması verildiği için, aktarma bu şekilde yapılmıştır. Bkz.: Mekaller Hem Eytemner s. 261, madde 8679.

(64)'te ise *iter* yüklemine -ikinci cümlede yer alırken- ilk cümlede eksiltildiği görülmektedir. (65)'te ilk cümlede yer alan *tunıñnı* nesnesi ikinci ve üçüncü cümlelerde eksiltiştir.

(61) *Ağaç — cirniñ (...), kiyim irniñ zinneti.*

“Ağaç yerin, giysi erin ziyneti.”

(62) *Bastım — kiyiz buldı, kiyirdim — kiyiz itik (...).*

“Bastım, keçe oldu; gerdim, keçe çizme.”

(63) *Ūske — kiyimligiñ (...), tamakka — tuyımlıgıñ bulsın.*

“Üstüne giyimliğin, boğazına doyumluğun olsun.”

(64) *Yaman kiyim yeş kızni ebidey (...), ebinı peridey iter.*

“Kötü giysi genç kızı babaanne gibi, babaanneyi cadı gibi yapar.”

(65) *Tunıñnı birinçi yılını üzñ kiy, (...) ikñnçi yılını ulıña bir, (...) üçñnçi yılını düşmanıña bir.*

“Kabanını birinci yıl kendin giy, ikinci yıl oğluna ver, üçüncü yıl düşmanına ver.”

(66), (67), (68) örneklerinde paralellik teşkil eden iki kısımda da yüklem eksiltildiği görülmektedir. Fakat eksiltelen unsurun ne olduğu bilinmemektedir. (66) ve (67)'de iki kısmı da eksilteli paralel atasözlerinin *bilen* edatıyla kurulduğu dikkati çeker.

(66) *Tişiikke — tıgın (...), yırtıkka — yamaw (...).*

“Deliğe tıkaç, yırtığa yama.”

(67) *Karaltı — tübe bilen (...), edem — kiyim bilen (...).*

“Bina çatıyla, insan giyimle.”

(68) *At — may bilen (...), kişi — kiyim bilen (...).*

“At yağıyla, insan giysisiyle.”

(67) ve (68)'de görülen paralel atasözünün iki kısmının da eksilteli olması durumu Özbek Türkçesi (Ö 1-2-3), Kırgız Türkçesi (Kg 1-2-3) ve Kazak Türkçesi (Kzk 1-2-3) atasözlerinde de gözlemlenir:

(Ö1) *Birâvlân âmâç bilan, yettâvlân çömiç bilan.*

(Ö2) *Daraht - ildizi bilan, âdam - döslari bilan.*

(Ö3) *Teñ - teñi bilan, tezak - qâpi bilan.*

(Kg1) *Caş-küçü menen, karı-keñeşi menen.*

(Kg2) *Cakşı kız kılığı menen, cakşı iyne uçugu menen.*

(Kg3) *Kız kılığı menen, kımız sıylığı menen.*

(Kzk1) *Biliksiz biyik bolsa dâwletimen, bilikti biyigirek säwletimen.*

(Kzk2) *Bardıñ isi pärmennen, joqtıñ isi därmenmen.*

(Kzk3) *Kelin ayağı menen, şopan tayağı menen.*

3.2.3. Eş veya Zıt Anlam ile Paralellik (Semantik Paralellik)

Çalışmanın örneklem alanını oluşturan 79 adet atasözünde hiç eş anlam ile paralelliğe rastlanmamıştır. Zıt anlam ile paralelliğe ise 9 atasözünde rastlanmıştır. Yine bu kategoride verilen örneklerde de yineleme kategorisi için örnek teşkil edebilecek olanlar da vardır. Fakat bu bölümde bu atasözleri sadece semantik paralellik yönünden incelenecektir. (69)'da birinci cümledeki *kara* sözcüğü ile ikinci cümledeki *ak* sözcüğü ve birinci cümledeki *karal-* sözcüğü ile ikinci cümledeki *agar-* sözcüğü aralarındaki zıt anlam ilişkisi ile semantik paralellik oluşturmaktadır. (70)'de *büz-* ve *tüzet-*, (71)'de *bar* ve *yuk*, (72)'de *karşı al-* ve *üzat-*, (73)'te *kışlık* ve *ceynik*, (74)'te *püşte* ve *şapşak*, (75), (76) ve (77)'de *iskı* ve *yaña* sözcükleri zıtlık ilişkisi içerisinde olup semantik paralellik oluşturmaktadır.

(69) *Kara tula yugan sayın karala, ak tula yugan sayın agara.*

“Kara dokuma yıkadıkça kararır, ak dokuma yıkadıkça ağarır.”

(70) *Tıgüçi büza, ütük tüzete.*

“Terzi bozar, ütü düzeltir.”

(71) *Yüzigı barda Süleyman, yüzigı yukta şümeşgen.*

“Yüzüğü varken Süleyman, yüzüğü yokken pes etmiş.”

(72) *Kiyimşe karap karşı alalar, akılña karap üzatalar.*

“Giyimine bakıp karşılarlar, aklına bakıp uğurlarlar.”

(73) *Kışlık kiyimni tiktirgençi büz kite, ceynikin tiktirgençi büz tuta.*

“Kışlık diktirene kadar buzlar erir, yazlık diktirene kadar buz tutar.”

(74) *Püşte kiygen — matur kiş, şapşak kiygen — şapşak kiş.*

“Temiz giyen güzel insan, kirli giyen pasaklı insan.”

(75) *İskî kiyimni baplaganıñ — yaña kiyimni saklaganıñ.*

“Eski giysi için vereceğin kıymet yeni giysiyi muhafaza etmektir.”

(76) *Yaña bulıp tansık tüğil, iski bulıp kapçık tüğil.*

“Yeni olup da bulunmaz Hint kumaşı değil, eski olup da çuval değil.”

(77) *Yaña bürük bulganda, iski bürük — çürmaga.*

“Yeni börk gelince, eski börk tavan arasına.”

3.2.4. Ters Yerleştirme İle Paralellik

Pekiştirilmiş paralelliğin bu bölümünde paralel cümlelerin ilk kısmındaki sözcüklerin cümlelerin ikinci kısmında tersine sıralandığı görülmektedir. (78)’de cümlelerin ilk kısmında *kış+kiyim* şeklinde sıralanan sözcükler cümlelerin ikinci kısmında *kiyim+kış* şeklinde ilk cümlelerin tam tersi bir yerleşim sergilemektedir. (79)’da de ilk kısımdaki *sin+hizmet* sözcük sıralanışı ikinci kısımda ilk kısmın tersine *hizmet+sin* şeklindedir.

(78) *Kışın kiyim kürkemlemiy, kiyimni kış kürkemliy.*

A B B A

“Giysi insanı güzelleştirmez, insan giysiyi güzelleştirir.”

(79) *(Sin) Kiyimge hizmet itme, kiyim siña hizmet itsin.*

A B B A

“Sen giysiye hizmet etme, giysi sana hizmet etsin.”

4. Sonuç

Sonuç olarak bu çalışma için belirlenen 79 adet paralel Tatar atasözü bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumlarına göre incelendiğinde 78 atasözünde bağlaçsız koordinasyon, 1 atasözünde bağlaçlı koordinasyon tespit edilmiştir.

Örneklem alanı Tatar Türkçesi atasözlerinden oluşan bu çalışmanın verileri ile örneklem alanı Türkiye Türkçesi atasözleri olan başka bir çalışmanın sayısal verileri karşılaştırıldığında tutarlılık görülmüştür. Bu doğrultuda Tatar Türkçesi atasözleri ile Türkiye Türkçesi atasözlerinin bağlaçsız koordinasyon kurma eğilimi konusunda ortaklığı belirlenmiştir.

Tatar atasözleri pekiştirilmiş paralellik bağlamında incelendiğinde ise en sık paralellik oluşturma tipinin 79 atasözünün 48'sinde tespit edilen yineleme ile paralellik olduğu görülmüştür. Tasnifimizde yer alan dört tipten en az görüleni ise sadece 2 örnekte tespit edebildiğimiz ters yerleştirme ile paralelliktir. Diğer iki tipin kullanım sıklığı ise birbirine yakındır. Eksiltim ile paralellik örneklem alanımızdaki atasözlerinin 8 tanesinde, eş veya zıt anlam ile paralellik ise 9 tanesinde görülmüştür. Eş veya zıt anlam ile paralellik tipindeki örneklerin tümü eş anlam ile paralellik kuran yapılarıdır. Bu tipteki 9 atasözünden hiçbirinde eş anlam ile paralellik görülmemiştir.

Kaynakça

- Abdurahimov, M. M. *Kıskaçta Üzbäkçä-Tatarça Mäkal hem Äytämnär Süzlege*. Kazan: Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo, 2010.
- Aksoy, Ö. A. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2019.
- Albayrak, N. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Arora, S. L. "The Perception of Proverbiality". *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 1, 1984. 1-38.
- Elçin, Ş. *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*. Ankara: Başer Basım Yayım, 1997.
- İsenbet, N. *Tatar Halk Mäkallere*. Yar-Çallı: İdil-Yort Kitap Nəşriyatı, 2003.
- Kaplanoğlu, F. B. *A Structural And Stylistic Analysis Of Turkish Proverbs*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2019.
- Mac Coinnigh, M. "Structural Aspects of Proverbs". *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. 2014. 112-132.
- Mac Coinnigh, M. "Syntactic Structures in Irish-Language Proverbs". *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 29, 2012. 95-136.
- Mahmutova, L. T. - Möhemediyev, M. G. - Sabirov, K. S. - Hanbikova, Ş. S. (red.). *Tatar Teleneng Anglatmalı Süzlege*, Cilt I. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1977.
- Mahmutova, L. T. - Möhemediyev, M. G. - Sabirov, K. S. - Hanbikova, Ş. S. (red.). *Tatar Teleneng Anglatmalı Süzlege*, Cilt II. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1979.
- Mahmutova, L. T. - Möhemediyev, M. G. - Sabirov, K. S. - Hanbikova, Ş. S. (red.). *Tatar Teleneng Anglatmalı Süzlege*, Cilt III. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1981.
- Mehmütov, H. *Tatar Halık İcatı Mekaller hem Eytemner*. Kazan: Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo, 1987.
- Mieder, W. *Proverbs: A Handbook*. Westport Connecticut: Greenwood Press, 2004.

Oy, A. "Atasözü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 44. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Rothstein, R. A. "The Poetics of Proverbs". *Studies Presented to Professor Roman Jakobson by his Students* C. Gribble (Ed.). 265-274. Cambridge, Massachusetts: Slavica Publications, 1968.

Soykut, H. *Türk Atalar Sözü Hâzinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları, 1974.

Yavuz, E. "Kazak Türkçesinde Cümle Eksiltimleri". *Filoloji Alanında Teori ve Araştırmalar II*. 167-193. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.

Yılmaz, G. "Tatar Atasözlerinde Giyim Kuşam Kültürü Unsurlarından Hareketle Verilen Mesajlar" *Atasözleri ve Deyimler Üzerine İncelemeler*. 251-274. Ankara: Akçağ Yayınları, 2020.

Zaripova Çetin, Ç. "Kazan Tatarlarında Giyim-Kuşam Kültürü". *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi V.1/2 (Şubat 2008)*: 72-82.